

шостая, чацвёртая – дваццаць восьмая; пятая і шостая аднолькавыя і ў алфавіце стаяць перад трэцяй, апошняя – першая ў алфавіце.

З-за выпадковай сінтаксічнай неадназначнасці падкрэсленага выраза ўзнікла праблема: стаяць перад трэцяй літарай алфавіта ці слова? Здаецца, можна было здагадацца, што беларускі дзеяслоў павінен заканчвацца на *-ца*, а не на *-бба*. Да таго ж часткі прыказак звычайна рыфмуюцца, а слова *вучыцца* было разгаданае. І ўсё ж многія ўдзельнікі пакінулі варыянт *лучыбба*. Мы думаем, што гэты выпадак вельмі паказальны. Да заданняў па беларускай мове многія вучні ставяцца як да заданняў на мове невядомай, бадай што замежнай, і гэта не можа не выклікаць занепакоенасць. Мова – самы важны спосаб вызначэння нацыянальнай ідэнтычнасці. Страціць мову азначае страціць і нацыянальнасць. Канечне, гэта трэба выпраўляць. Напрыклад, паступова павялічваць колькасць дысцыплін, якія выкладаюцца на беларускай мове, колькасць беларускамоўных класаў і школ. Менавіта паступова, бо настаўнікі і выкладчыкі адпаведных прадметаў павінны і самі добра валодаць беларускай мовай. Другім істотным сродкам папулярызацыі беларускай мовы можа быць і рэклама (сацыяльная і камерцыйная), аднак рэклама павінна быць «пісьменнай», не ўтрымліваць памылак. На жаль, сёння і тут становішча сумнае. Магчыма, найлепшае выйсце – пачынаць з сям’і і чытаць дзецям па-беларуску, заахвочваць іх самастойна чытаць творы беларускіх і замежных пісьменнікаў на беларускай мове.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Занковец А. А., Зуева О. В. «Игра слов» // Русский язык и литература. 2017. № 3. С. 54–58.
2. Занковец А. А., Зуева, О. В. «Игра слов» // Русский язык и литература. 2017. № 8. С. 46–48.
3. Занковец А. А. Лингвистический конкурс «Игра слов» // Русский язык и литература. 2018. № 12. С. 33–37.
4. Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. Мінск : Нац. цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008. 144 с.

Сквіцкі Дз. Ул. (Мінск)

Тэарэтычная праблематыка развіцця беларускай тэалінгвістыкі ў рамках славянскай тэалінгвістыкі

Рэлігія разам з навукай і выяўленчым мастацтвам складаюць неад’емную частку культуры. Рэлігійная сфера людскога быцця базіруецца на веры ў звышнатуральнае. Звычайна гэта выражаецца ў рэлігійным кульце, абраднасці і маралі. Рэлігія звычайна фарміруе ўласны інстытут – царкву, якая кіруе рэлігійным жыццём вернікаў.

Адной з навук, якая апасродкавана займаецца вывучэннем пытанняў, звязаных з функцыянаваннем рэлігіі ў грамадстве, з'яўляецца лінгвістыка. Аперацыйным полем лінгвістыкі ёсць праблема рэлігійнай мовы і рэлігіі, якая атрымала назву тэалінгвістыка, складовай часткай якой з'яўляецца славянская тэалінгвістыка.

У шырокім сэнсе тэалінгвістыка ўяўляе з сябе раздзел лінгвістыкі і па характары павінна быць секулярная, наднацыянальная і надрэлігійная з даволі шырокім полем для даследавання. Такі падыход дазваляе вылучыць тэарэтычную і дапаможную тэалінгвістыку [7]. Важна вылучыць некалькі накірункаў для даследавання сучаснай тэалінгвістыкі. Гэтыя накірункі могуць займацца праблемамі рэлігійнай лексікі, рэлігійнага стылю, рэлігійнай мовы і інш. У вузкім сэнсе тэалінгвістыка – сінтэтычная прыкладная дысцыпліна, скіраваная на даследаванне ўзаемазвязі і ўзаемадзеяння мовы і рэлігіі [5, с. 54].

Першыя спробы аналізу суадносінаў мовы і рэлігіі, апісання славянскай рэлігійнай лексікі ў славянскай лінгвістыцы распачаліся з XIX ст.: Ф. Буслаев *О влиянии христианства на славянский язык. Опыт языка по Остромирову Евангелию* (Буслаев 1848). *Die christliche Terminologie der slawischen Sprache* (Мікласіч 1876). *Polska terminologia chrześcijańska* (Кліх 1927) і інш. [8, с. 8].

Беларуская тэалінгвістыка, у сваю чаргу, аформілася як спецыяльная дысцыпліна адносна нядаўна і пачала развівацца пад уплывам сацыяльнага запатрабавання. Праблема беларускай рэлігійнай мовы ў той ці іншай ступені заўсёды цікавіла беларускіх лінгвістаў, сярод якіх Я. Ф. Карскі, А. М. Булыка, І. Л. Будзько, А. І. Жураўскі, В. У. Фурс, І. П. Клімаў. Калі да пачатку 90-х гг. XX ст. праблемы беларускай тэалінгвістыкі распрацоўваліся ў іншых кантэкстах і на іншым фоне, то пачынаючы з сярэдзіны 90-х гг. XX ст. лінгвісты і багасловы ў Беларусі пачынаюць распрацоўваць гэтую тэматыку як асобны накірунак. Работа ў галіне распрацоўкі беларускай тэалінгвістыкі вядзецца ў двух напрамках: з боку царкоўных багасловаў і з боку філолагаў. Як правіла, гэтыя «бакі» праводзяць свае даследаванні паасобку [4]. Аднак на першым месцы стаяла праблема перакладу святых кніг на беларускую мову («Біблія» Ф. Скарыны, «Евангелле» В. Цяпінскага). Але ў сілу розных метадалагічных падыходаў да даследавання рэлігійнай мовы багасловы і лінгвісты пакуль не ў стане ўсвядоміць агульнатэарэтычны бок гэтых даследаванняў [6, с.17].

Дыхранічны падыход звычайна абмяжоўваецца разглядам фарміравання рэлігійнай лексікі, паходжання і спосабаў адаптацыі

іншамоўнай тэрміналогіі ў нацыянальных рэлігійных славянскіх мовах. (І. Л. Будзько, М. Карплюк і інш.).

Пасля 90-х гг. XX ст., дзякуючы новым палітычным умовам у Цэнтральна-Усходняй Еўропе, узніклі магчымасці для распрацоўкі сінхранічнага падыходу ў вывучэнні славянскай тэалінгвістыкі. Аднак пры гэтым узніклі пэўныя агульнамоўныя праблемы, асабліва ў краінах з шматканфесійнасцю. Аўтары тлумачаць сэнс рэлігійных тэкстаў пры дапамозе такіх інструментаў, як інтуітыўна зразумелыя ўніверсальныя паняцці, і па гэтай прычыне такія паняцці не патрубуюць далейшага тлумачэння [10, с. 108].

Сінхранічны аспект у тэалінгвістыцы знаходзіць месца таксама і ў семантычным аналізе асобных лексем у рэлігійнай тэрміналогіі, такіх як ‘сумленне’, ‘міласэрнасць’ і г. д., альбо рэлігійных моўных актаў. Лінгвісты пры гэтым карыстаюцца разнастайнымі тэарэтычнымі і метадалагічнымі падыходамі: марфемным аналізам, метадамі кагнітыўнай лінгвістыкі і прагматыкі.

Да сённяшняга дня ў большасці агульных стылістычных тыпалогій славянскіх моў, дарэчы як і ў беларускай, не перадбачана асобнае існаванне такога функцыянальнага стылю, як рэлігійны, побач з афіцыйна-дзелавым, навуковым і інш. Хоць ужо і існуюць спробы раздзялення мовы ‘сакрум’ (рэлігійнай) і ‘профанум’ (пазарэлігійная) [3, с. 21]. Але і рэлігійная мова, у сваю чаргу, па ўнутраных прыкметах даволі неаднародная. Ядром і дэрыватыўным падмуркам іншых відаў рэлігійнай мовы і найбольш стабільнай разнавіднасцю рэлігійнай мовы з’яўляецца стыль дагматычных рэлігійных тэкстаў, якія лічацца Царквой за сакральныя: у першую чаргу кананічныя пераклады Бібліі. Таму ў большасці славянскіх традыцый гавораць аб біблейскім стылі. Далей можна гавораць аб існаванні кананічнай рэлігійнай мовы. Гэтая стылістычная разнавіднасць рэлігійнай мовы абслугоўвае вернікаў пры ўдзеле ў набажэнствах і калектыўных малітвах.

‘Павучанні’ (пастарскія лісты, казанні і пропаведзі, катэхітычныя тэксты) выкарыстоўваюць рытарычны падстыль рэлігійнай мовы. Блізка да яго стаяць падстылі: рэлігійна-навуковы – які ўласцівы толькі для тэалагічных тэкстаў, рэлігійна-дзелавы – уласцівы для ўнутранага адміністрацыйна-дзелавога функцыянавання рэлігійных устаноў, рэлігійна-публіцыстычны – характэрны для рэлігійных масмедыя, рэлігійна-мастацкі (для рэлігійнай літаратуры не так уласціва эстэтычная функцыя, але сакральная – спроба далучэння чытача да разумення блізкасці да звышматэрыяльнага сусвету), экзістэнцыяльны падстыль – характэрны для рэлігійнай камунікацыі

(асабістая малітва, рэлігійная песня). На сённяшні дзень актыўна развіваецца новы падстыль – мова рэлігійнай рэкламы [10, с. 109].

Стыль галоўных рэлігійных тэкстаў (Бібліі, Алькурана) – гэта падстыль тэалінгвістыкі, які выкарыстоўваецца ў перакладах кніг, што лічацца ‘святымі’ (бяруць свой пачатак ад боскага адкрыцця). У большасці славянскіх моў гэты падстыль мае глыбокую гістарычную традыцыю, але, у сваю чаргу, гэтая традыцыя, якая была перанесена на глебу славянскіх моў, мае вонкавае паходжанне. Калі ўзяць пад увагу гістарычны падзел славянскіх моў на *Slavia Orthodoxa*, *Slavia Romana* і *Slavia Musulmana*, то відавочным стане культурна-гістарычны грунт для фарміравання пэўнай славянскай рэлігійнай моўнай і культурнай традыцыі [9, с. 562].

Нягледзечы на даволі глыбокія рэлігійна-моўныя традыцыі беларусаў, абапірацца на іх мы ў стане толькі даволі ўмоўна. Новая беларуская рэлігійная мова не мела дастаткова спрыяльных умоў для развіцця, у адрозненне нават ад сучаснай украінскай рэлігійна-моўнай традыцыі, якая можа абапірацца не толькі на праваслаўную ці каталіцкую традыцыю, але таксама і на даволі арыгінальную – грэкакаталіцкую рэлігійную традыцыю [1, с. 49]. Нават на пачатку XVIII ст. архаічныя царкоўнаславянскія рэлігійныя тэксты выклікалі цяжкасці ў разуменні для царкоўных іерархаў як праваслаўнай, так і ўніяцкай Царквы. Таму і складалася сітуацыя літургічнай дыгласіі – літургічная царкоўнаславянская мова суіснавала побач з польскай мовай, якая, у сваю чаргу, сутыкалася з ‘простай’ нелітаратурнай народнай мовай. На жаль, поўны і кананічны тэкст Бібліі, які б задавальняў патрэбам як каталікоў, так і праваслаўных беларусаў, на сённяшні дзень не з’явіўся, хоць спробы стварыць такі пераклад працягваюцца. Таму вернікам прыходзіцца карыстацца іншамоўнымі кананічнымі тэкстамі Святога Пісання альбо карыстацца некананічнымі выданнямі [6].

У традыцыі перакладу Бібліі і Алькурана на сённяшні дзень можна казаць аб фарміраванні двух падыходаў: першы – філалагічны, які лічыць сэнсава раўнаваартаснымі тэкст арыгінала і яго пераклада, у выніку чаго паўстаюць вельмі дакладныя ў моўным сэнсе пераклады рэлігійных тэкстаў, для прыкладу – гэта Нясвіжская Біблія, Каран Крачкоўскага. Другі падыход – камунікатыўны, не прывязаны так дакладна да даслоўнага тлумачэння. Галоўным для гэтага падыхода з’яўляецца перадача сэнсу, альбо камунікатыўны эквівалент. Перакладчык намагаецца перадаць тэкст такім чынам, каб у верніка выклікаць такую ж рэакцыю, якую выклікае арыгінал. Для прыкладу можна прывесці Брэсцкую Біблію альбо Каран Порахавай. З цягам часу

другі падыход набывае ўсе большую колькасць прыхільнікаў у славянскай тэалінгвістыцы [10].

Стыль святых тэкстаў адрозніваецца перадусім лексічнымі і марфалагічнымі асаблівасцямі: захаванне ўласных назваў і імёнаў, выкарыстанне шаблонных словазлучэнняў, спецыфічная рэлігійная лексіка побач з архаізаванай пафаснай лексікай і інш. Апошнім часам стыль святых тэкстаў таксама падлягае дэфармацыі і набліжэнню яго да стылю агульнаўжывальнай мовы [3]. Такое набліжэнне да пабытовага сталю жывых моў выклікае пэўную крытыку з боку лінгвістаў, якія сцвярджаюць, што такім чынам нівеліруецца значэнне святых тэкстаў, для якіх характэрна архаічнасць, пафаснасць і пэўная стылёвая патэтыка.

Вялікае значэнне ў тэалінгвістыцы надаецца рэлігійным выказванням і спосабам іх успрыняцця вернікамі. Пэўныя рэлігійныя тэксты ўспрымаюцца людзьмі ў якасці словаў самога Бога, напрыклад, адкрыцці прарокаў, альбо тэксты звеставанняў. Пропаведзі, казанні для вернікаў раўназначны аб'яўленню божага слова. Царкоўнае навучанне, згодна з пунктам гледжання тэолагаў, мае боска-людскую прыроду. Галоўнай крыніцай інфармацыі з'яўляецца Бог. Цэнтральным месцам сярод рэлігійных камунікатыўных актаў займае літургічна аформленая малітва. У якасці яшчэ аднаго рэлігійна-камунікатыўнага акта можна вылучыць таксама акт бласлаўнення [10].

Лінгвісты вылучаюць наступныя характэрныя рысы кананічнай рэлігійнай мовы: шаблоннасць, іерархічнасць, метафарычнасць разам з полісемантычнасцю, экспрэсіўнасцю, спецыфічнасцю лексікі [10]. Сярод рэлігійных літаратурных жанраў у тэалінгвістыцы вылучаюць: творы, звязаныя з тэматыкай Новага Завету, апокрыф, калядкі, пасланні, споведзі, метафізічная і містычная лірыка [10].

Новай моўнай з'явай у славянскай тэалінгвістыцы стала дыялектызацыя кананічных (наддыялектных) моў, напрыклад, ва Украіне і Славакіі выкарыстанне ў проповедзях і літургіях дыялектаў русінскай мікрамовы, на поўначы Польшы пранікненне кашубскай мовы. Але такая практыка мае як прыхільнікаў, так і праціўнікаў [10, с. 113].

Акрамя метадалагічных супярэчнасцей, у даследаванні рэлігійнай мовы беларусаў існуе і іншая праблема для беларускай тэалінгвістыкі. Сучасная беларуская мова, па сутнасці, не мела магчымасцей ад пачатку ХХ ст. стаць літургічнай. Пасля ж 1917 г. у перыяд актыўнай кадыфікацыі літаратурнай беларускай мовы ўся рэлігійная тэматыка была цэнзурыравана. Гэты факт некалькі вылучаў беларускую мову сярод большасці славянскіх моў, якія мелі доўгую ўласную літургічную традыцыю. Галоўную ролю ў развіцці славянскай тэалінгвістыкі

на сённяшні дзень працягвае адыгрываць польская, руская, украінская і сербская лінгвістыка, бо адпаведныя краіны мелі трывалыя літургічныя традыцыі на сваіх мовах [2, с. 357].

Але, між іншым, галоўным полем для даследавання беларускай тэалінгвістыкі была і застаецца распрацоўка рэлігійнай лексікі ў дыяхранічным і сінхранічным аспектах. У 1999 г. І. У. Будзько абараніла кандыдацкую дысертацыю на тэму «Рэлігійная лексіка старабеларускай мовы», у якой аўтар паспрабавала сістэмна прааналізаваць рэлігійную лексіку, якая функцыянавала ў рэлігійных тэкстах Новага часу на тэрыторыі былога Вялікага княства Літоўскага. Аўтар нават выдала слоўнік рэлігійнай лексікі старабеларускай мовы. У манаграфіі А. М. Булыкі 1980 г. 12 раздзел прасвечаны лексіцы старабеларускай мовы, якая ўжывалася ў сферы рэлігійнага жыцця Беларусі ў XIV–XVIII стст. У 2013 г. у супрацоўніцтве ксяндза-дэкана У. Завальнюка, прафесара БДУ М. Прыгодзіча і выкладчыка беларускай мовы В. Раманцэвіч быў выдадзены «Энцыклапедычны слоўнік рэлігійнай лексікі беларускай мовы». У 2018 г. на базе Цэнтра даследавання беларускай культуры, мовы і літаратуры Інстытута мовазнаўства імя Я. Коласа НАН Рэспублікі Беларусь прайшла міжнародная навуковая канферэнцыя «Беларуская мова ў сакральнай сферы: гісторыя і сучаснасць», дзе адбыліся дыскусіі наконт розных аспектаў функцыянавання беларускай тэалінгвістыкі [4]. На жаль, канферэнцыя паказала, што беларуская рэлігійная мова канчаткова не пераадолела тых бар’ераў, якія існавалі яшчэ на пачатку XX ст. Беларуская рэлігійная мова да гэтага часу не мае агульнапрынятага тэксту Святога Пісьма, супярэчнасці паміж каталіцкім Касцёлам і праваслаўнай Царквой у сферы беларускай тэалінгвістыкі не пераадолены. Палітычныя ўмовы ў краіне такія, што не пакідаюць спадзявання на падтрымку дзяржавы ў справе фарміравання нацыянальнай рэлігійнай мовы. Філалагічны і камунікатыўны падыходы ў справе перакладу дагматычных рэлігійных тэкстаў не знайшлі дагэтуль «залатой сярэдзіны» [4]. Далей распрацоўкі праблемы беларускай тэалінгвістычнай лексікаграфіі лінгвісты і багасловы ў Беларусі не пайшлі. Праблемы спецыфікі стылістыкі беларускай рэлігійнай мовы на сістэмным узроўні практычна не ўздымаліся ні лінгвістамі, ні багасловамі.

У якасці падсумавання можна сцвярджаць, што праблема беларускай тэалінгвістыкі, нягледзячы на рост зацікаўленнасці як з боку багасловаў, так і з боку лінгвістаў, у параўнанні з большасцю славянскіх рэлігійных моў, знаходзіцца толькі на пачатку свайго развіцця, пакідаючы шырокае поле для даследаванняў. Калі знешнія і ўнутраныя

ўмовы будуць спрыяць далейшаму развіццю беларускай тэалінгвістыкі, то можна з упэўненасцю сцвярджаць, што і беларуская рэлігійная мова зможа заняць годнае месца ў шэрагу такіх славянскіх рэлігійных моў, як руская, сербская, польская і ўкраінская.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Гадамский А. К. Изучение религиозной лексики в украинской теолингвистике XX–XXI вв. // Теолингвистика проучавања словенских језика. Београд : Српска академија наука и уметности. 2013. С. 45–70.

2. Гадамский А. К. Русская теолингвистика : история, основные направления исследований // Стил. Београд. 2010. № 9. С. 357–373.

3. Гадамский А. К. Стилистический подход к изучению религиозного языка // Стил. Београд. 2008. № 7. С. 21–36.

4. Гардун А. С. Праблемы фарміравання беларускай багаслоўскай тэрміналогіі // Беларуская мова ў сакральнай сферы : гісторыя і сучаснасць : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 21 лют. 2018 г. / НАН Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа; редкал. : С. Л. Гаранин (адк. рэд.) [і інш.]. Мінск : Беларуская навука, 2019. С. 7–12.

5. Постовалова В. И. Теолингвистика в современном гуманитарном познании : истоки, основные идеи и направления // Magister Dixit. 2012. № 4. С. 54–101.

6. Чарота І. А. Дыскусійныя моманты праблемы «беларуская мова і Царква» // Беларуская мова ў сакральнай сферы : гісторыя і сучаснасць : матэрыялы Міжнар. навук. канф., Мінск, 21 лют. 2018 г. / НАН Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа ; редкал. : С. Л. Гаранин (адк. рэд.), І. У. Будзько, Т. В. Пятрова. Мінск : Беларуская навука, 2019. С. 12–21.

7. Gadomski A. Основные направления теолингвистических исследований в современном языкознании // Prace naukowe Akademii im. Yana Długosza w Gzestohowie. 2015. z. XI. S. 45–62.

8. Gadomski A. Teolingwistyka polska w kontekście teolingwistyki słowiańskiej // Prace naukowe Akademii im. Yana Długosza w Gzestohowie. 2015. z. X. S. 7–24.

9. Dalewska-Greń H. Yęzyki słowiańskie. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN. 2012. 637 s.

10. Zdunkiewicz D. Wykłady ze stylistyki. Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN. 2013. 213 s.

Яфімаў А. В. (Мінск)

Барацьба з ідэалізмам і літаратуразнаўства: асобныя рэлікты ў сучаснай навуцы

Не заўсёды патлумачыць асаблівасці развіцця пэўнай навукі магчыма толькі яе ўнутранымі фактарамі. Так, ёсць пытанне, чаму беларускім літаратуразнаўствам амаль не вывучалася адлюстраванне ўяўленняў пра лёс у помніках прыгожага пісьменства. І само літаратуразнаўства даць адказ не можа.

Уяўленні пра лёс – універсальны элемент чалавечай культуры. Канкрэтныя ўвасабленні гэтых уяўленняў тояць у сабе нямала звестак